

**Українці у Криму
за описами майна з «Кадіаскерських дефтерів» Бахчисарая
(лютий – 6 квітня 1674 року)
з бібліотеки ім. І. Гаспринського у м. Сімферополь**

У наші часи особливу актуальність отримує вивчення джерел з історії Півдня України під владою Османської імперії та Кримського ханства написаних середньовічною татарською та арабською мовами. Одним з таких джерел є «Кадіаскерські дефтери» Кримського ханства¹. Це документація шариатського суду. З його різних документів у даній роботі вивчаються чотири описи майна з перших 26 знімків фотокопії 20-го тома пам'ятки, які територіально відносяться до Бахчисарайського кадиліку [2, знімки 74-99], тобто території де правовим головою був кадій Бахчисарая, і датуються лютим – 6 квітня 1674 р. [13, р. 144]. Ця пам'ятка зберігається у фотокопіях у бібліотеці ім. І. Гаспринського у м. Сімферополь.

«Кадіаскерські дефтери» важливі тим, що вони фіксують дуже велику кількість українських невільників у Криму у XVII ст., настільки велику, що українців можна назвати другим за чисельністю (після татар) народом півострова на той час, що було помічено Я. Р. Дашкевичем [5] та В. І. Сергійчуком [11] та підтверджене першим томом пам'ятки (за 1608-1613 роки) перекладеним О. Д. Рустемовим [8]. І за двадцятим томом (1674 р.) – з 13-ти невільників з описів майна лише перших 20 аркушів пам'ятки 7 – українці, національність інших не встановлена, напевне теж українці [13]. На це явище звернули увагу і сучасні зарубіжні вчені, які досліджували «Кадіаскерські дефтери» Бахчисарая. Так, польська дослідниця Н. Круліковська-Єдлінська пише про переважання руських («Russians») невільників у Криму у XVII ст. [16]. Це підтверджує і турецька дослідниця Ф. Шахін, яка пише про переважання у дефтерах невільників «Rus» і «Kazak» у 1666-1670 роках [17]. Звичайно під всіма цими назвами «Russians», «Rus», «Kazak» маються на увазі українці. Це підтверджує перший том пам'ятки (за 1608-1613 роки) перекладений О. Д. Рустемовим, описи майна, що вивчаються у даній роботі, та інші джерела. Оскільки ці невільники визначаються як ті, що з

¹ Автор висловлює подяку Рустему Нурієву за надані фотокопії джерела з бібліотеки ім. І. Гаспринського.

польських та литовських земель, та часто мають українські варіанти імен та прізвищ. Невільників російського походження дуже мало [8].

І раніше багато вчених, посилаючись на європейських письменників XVI-XVIII століття, говорили про великий розвиток рабовласництва та работоргівлі у Кримському ханстві, джерелом чого були народи, які проживали на північ від татар. Настільки великий, що навіть бідні піддані ханства часто мали слов'янських невольників [10, с. 143].

«Кадіаскерські дефтери» не тільки фіксують велику кількість українських невольників у Криму, а й подають економічні картини господарств, у яких ці люди працювали, що дозволяє уявити умови їх життя. Представимо ці картини за описами майна, яке передавалося у спадок.

Один з описів – опис спадку Ель-хаджа Ток Мухаммада. Спадкоотримувачами тут є його дружина Зейнеб, Ахмед зі своєю дружиною, Акинджи, Махсене та її чоловік, та Руккайя. У цьому господарстві були невольники: гулям (гулям – молодий невольник: хлопчик, підліток, юнак) на ім'я «Петро» (ціною у 50 хасене, хасене – срібна монета), гулям на ім'я «Іов» (ціною у 40 хасене) та гулям на ім'я «Кутлу Ходжа» (у перекладі - «Щасливий ходжа», ходжа – вчитель, духовна особа) (ціною у 50 хасене), невольниці: «Шемс-і мах дівка» (у перекладі «Шемс-і мах» - «Сонце місяця», слово «дівка» у перекладі з татарської означає «молода невольниця, дівчина, дівчинка» - слово українського походження (ціна її – 50 хасене), «Гюльзар» (у перекладі «Квітник»), яка не народжувала (ціною у 45 хасене), та «Девлет» (у перекладі «Щастя, Благополуччя») (ціною у 30 хасене), і ще «Чора» («Чора» - у перекладі з татарської – «невільник») (ціною у 20 хасене) [2, знімки 94-95]. Отже, у цьому господарстві було три гулями (молоді невольники), одна дівка (молода невольниця), одна невольниця, яка не народжувала, ще одна невольниця (очевидно не молода, що підтверджує і ціна), та ще один невольник (очевидно не молодий, що підтверджує і ціна). Зрозуміло, що Петро та, очевидно, Іов були українцями. Національність інших – не встановлена, можливо також українці. Отже з семи невольників та невольниць цього господарства двоє – українці, а решта п'ять – не визначені. Загальна ціна невольників та невольниць – 285 хасене.

Розглянемо інші позиції опису. У цьому господарстві було 109 голів худоби. Перерахуємо їх із зазначенням ціни (у дужках) у хасене: 52 барани (127 хасене), 27 ягнят (11 хасене), троє верблюдів (по 18 хасене кожний), верблюд за 12 хасене та старий верблюд (7 хасене), 3 гнідих коней: два по 6 хасене (кінь та жеребець), ще один – 4 хасене (жеребець, якому від 2 до 3 років), 3

трьохрічних жеребця (2 по 5 хасене, одна – 4 хасене), 2 кобили по 3 хасене: чорна та руда, 5 кобилок по 2 хасене: білохвоста, білохвоста руда, інша чорна, ще 2 інші, 3 лошей – двоє сірих, самка (2 хасене) та самець (3 хасене), та одна гніда самка (2 хасене), 5 волів ціною у 3 хасене кожний (двоє чорних, один червоний, один коричневий, один коричневий ногайський) та один малий сірий віл (2 хасене), 1 бик (2 хасене), дві чорні корови (по 3 хасене), одна з них білохвоста. Отже, загальна ціна худоби становила 289 хасене (з них 73 хасене коштували верблюди, 138 – барани та ягнята).

У господарства також були виноградники ціною у 200 хасене та запаси проса ціною у 78 хасене – 25 батманів (оскільки батман становить 7,7 кг ваги (6 окка), то це 192,5 кг), пшениці (14 хасене), жита та ячміню (по 2 хасене, ячміню – 1 батман, тобто від 7,7 кг), 9 вуликів ціною у 7,5 хасене. В описі присутній і бекмез (фруктовий сироп) ціною у 96 сімів (сім – срібна монета нижча від хасене) [2, знімки 94-95].

Як бачимо це скотарське господарство. Але запаси зерна були необхідні кочовим скотарям у випадку падіжа худоби та інших негараздів [14, с. 518]. Як бачимо основу зернових запасів господарства складало просо, продукт кочового землеробства.

Що ж стосується нехарчових позицій документа, то тут можна звернути увагу на турецькі тканини: килим з аладжи ціною у 80 сімів, червона богасі ціною у 40 сімів, тканина кутні ціною у 20 сімів [2, знімки 94-95]. Аладжа та кутні – змішані бавовняно-шовкові тканини. Їх уток бавовняний, а основа – шовкова [12, с. 134-135]. Богази – тонка бавовняна тканина, яка використовувалася для підкладки [12, с. 62].

У документі є і трохи зброї: лук з сагайдаком ціною в 1 хасене, рушниця такої ж вартості та ще одна рушниця ціною у 40 сімів. Отже, лук з сагайдаком коштував стільки ж скільки одна рушниця, а друга рушниця була значно дешевша за лук. В описі присутня і двоколісна арба ціною у 60 сімів [2, знімки 94-95].

Сума всіх 131 позиції становить приблизно півтори тисячі хасене – це як результати підрахунків, так і кінцева позиція документа – стовпчик суми. Щоправда, між підрахунками та тим, що написано у документі є невелика різниця. Вона, очевидно пояснюється тим, що деякі цифри написані не чітко, що й призвело до невеликої похибки. Позиції закінчуються стовпчиком з цифрою 1453 хасене та стовпчиком у 60 хасене (разом 1513 хасене). Підрахунки дали суму у 1540 хасене та 1773 сіми.

На основі цих розрахунків можна говорити, що дане господарство – скотарське, а саме – у ньому вирощувалися барани та ягнята (м'ясо ягні значно дорожче за м'ясо барана). Іншої худоби було не багато – очевидно вона використовувалася на потреби господарства. Верблюди, як відомо, використовувалися для перевезення важких вантажів, особливо узимку. Розводилися ці тварини переважно у степових районах: так, у 1853 р. у Євпаторійському повіті було 2388 верблюдів, у Перекопському – 2227, у Феодосійському – 505, у Сімферопольському – 174, у Ялтинському – не було взагалі [6]. Тобто верблюди зосереджувалися у степових повітах, у переважно гірському і трохи степовому Сімферопольському їх було мало, а у повністю гірському Ялтинському їх не було взагалі.

Інший опис – розподіл спадку між синами Абду-ль-азізом, Абду-ль-ваххабом, Сейфуллою, Османом та дочкою Нефісе та її чоловіком Мерзіте. Це господарство значно бідніше за попереднє: тут 20 позицій загальною вартістю у 181,5 хасене та 213 сімів за підрахунками. У документі майнові позиції закінчуються стовпчиком з цифрою 184,5 хасене, очевидно це сума всіх одиниць майна. Співвідношення хасене та сімів у цьому описі та у попередньому майже однакове. У господарства ще були борги: борг розміром у 45 хасене та інший борг розміром у 14 хасене. З урахуванням боргів заможність господарства оцінювалася у 125,5 хасене. Отже, виходячи з даних цифр господарство Ток Мухаммада було більше, ніж у 12 разів заможніше за господарство синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе.

Розглянемо детальніше позиції останнього господарства. Найдорожчими у ньому були українські невольники, вони йдуть першими в описі: козакі «Девлет Гілюр» (наголос на останньому складі в обох словах) та «Опрат». «Девлет Гілюр» коштував 40 хасене, «Опрат» – 20 хасене. Далі йде невольниця «Девлет» ціною у 40 хасене. «Девлет Гілюр» у перекладі з турецької мови означає «Благополуччя приходить», «Девлет» - «Благополуччя, Щастя». Зрозуміло, що це прізвиська, які дали невольнику та невольниці їх господарі. «Опрат» - очевидно спотворення якогось українського імені. Зі всіх інших позицій з даними позиціями може порівнятися лише оброблювана (для рілля) земля ціною у 40 хасене. Є у господарстві і одне рало ціною в 1 хасене, а також два бурих вола ціною у 3 хасене кожний. Іншої худоби не мали. Також дорогою позицією була земля для помешкання з будинком – 15 хасене, було і багато інших позицій. Господарство ще мало виплатити мехр-і мюеджель розміром у 80 хасене [2, знімок 80]. Мехр-і

мюеджель – сума з майна чоловіка, яку мала отримати дружина у випадку його смерті або розлучення [8, с. 18]. Отже, як бачимо з документу, це було бідне землеробське господарство. Але українськими невільниками воно володіло.

Дані описи дають можливість зробити висновки про заможність цих господарств. У Ногайській Орді господарства розподілялися на бідні (менше 50 голів худоби), заможні (біля 500 голів) та багаті (більше 1000 голів – господарства мірз). Під головами худоби мався на увазі дешевий скот: барани, коні, корови [14, с. 509]. Основу населення Кримського ханства також складали тюркські кочові скотарі – ногайці та кримські татари. Якщо в описі Ток Мухаммада дешевий скот коштував у середньому 3 хасене, то все його майно можна оцінити приблизно у 500 голів, тобто дане господарство відносилось до заможних. Якщо таким же чином оцінити господарство синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе, то воно становитиме приблизно 50 голів, тобто буде відноситися до бідних господарств. Але останнє господарство було землеробським, а не скотарським.

Вчені давно розмірковують над питанням рільного землеробства у Кримському ханстві. Зокрема над часом його виникнення та розповсюдження. Вже у XVI ст. Мартин Броневський звертав увагу на велику землеробську плодючість степової землі, яку татари використовували тільки на малопродуктивне скотарство. Землеробське освоєння степів стало би великим прогресивним кроком. Часом розповсюдження рільного землеробства у Кримському ханстві вчені визначають XVII ст. [10, с. 141]. Основним джерелом у цьому питанні до недавнього часу були кілька невеличких уривків з «Кадіаскерських дефтери», які переклав В. Д. Смірнов та ввів у науковий оборот Ф. Ф. Лашков у кінці XIX ст. [7]. За цими уривками рілля фіксується з 1681 р. [10]. Тільки в останні роки з'явився переклад першого тому дефтерів О. Д. Рустємова (за 1608-1613 роки), де зафіксоване господарство з рільним наділом від 1608 р. [8, с. 58], в описі його майна є козак Сабанджи [8, с. 55], тобто, у перекладі, «раловик, той, хто працює з ралом». Рілля фіксується і у 1610 р. [8, с. 168]. Перекладений нині опис фіксує рілля у 1674 р. - у господарстві синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе. Крім ріллі у даному описі є рало, два воли і два козака. Тобто все, що потрібно для ведення рільного землеробства [2, знімок 80]. Причому очевидно з джерела, що обробляли його українські козаки-невільники. Отже, нові масові переклади «Кадіаскерських дефтерів» дуже важливі у вивченні поставленого питання. Тобто можна говорити не

тільки про велику кількість українців у Криму у XVII ст., а й про те, можливо, завдяки ним у ханстві почало розповсюджуватися рільне землеробство (раніше у татар було тільки примітивне кочове землеробство).

Третій опис майна, який вивчається у даній роботі – розподіл спадку кримського газія Монли між його дружиною Умм Джан, сином Файзуллою та дочкою Умм Саламою. Вони володіли однооким козаком на ім'я «Василь» ціною у 35 хасене, козаком на ім'я Ділявер ціною у 60 хасене, козаком на ім'я Юсуф ціною у 57 з половиною хасене, невільницею Ясемін, яка не народжувала, ціною також у 57 з половиною хасене. У цьому описі немає ні худоби, ні землеробських знарядь, але є багато земель та виноградники [2, знімки 87-88]. Отже, скоріш за все, це було господарство особи, яка відносилася до військового стану. Серед майна є кофейні приналежності (кофейна тарілка та великий кофейний глечик), шашличниця та дорогий атласний кафтан ціною у три хасене. У цей час атласний одяг широко вироблявся в Османській імперії (у Бурсі - азійська частина регіону Мармурового моря), в Стамбулі, в Алашехірі (на Егейському узбережжі Малої Азії), в Мараші (в Анатолії біля Сирії) та у Дамаську в Сирії), але був і європейський атлас [15] – цей кафтан скоріш за все був турецького виробництва. Більшість позицій визначені у сімах, але сума тих, що визначені у хасене значно більше, ніж сума майна господарства синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе, тобто можна стверджувати, що господарство Монли було значно заможнішим, ніж вищезгадане господарство.

Місто Бахчисарай мало близько ста кварталів, серед яких був і Руський квартал (татарською - «Рус махаллесі»). Так пише татарська дослідниця Е. Абібуллаєва посилаючись на «Кадіаскерські дефтери» від 1675 р. [1]. Враховуючи велику чисельність українців у Криму не дивно, що у Бахчисараї був цілий Руський квартал, який згадується і у досліджуваній частині джерела від 1674 р. під трохи іншою назвою – «Махалле-і Рус» [2, знімок 74]. Переклад обох назв однаковий. Єдина різниця – граматична: у першій назві вживаний турецький ізафет, у другій – перський ізафет. Тут ми бачимо опис майна покійного Махуса Челебі з Руського кварталу. Його майно має бути розподілене між малим сином Саліхом та матір'ю Айше. При цьому, за рішенням суду, у них є боржники: Алі ага син Мухаммеда має їм виплатити 10 курушів, що засвідчують Алі паша та Горбатий Мустафа Челебі, Джанфеда має виплатити 12 курушів, що засвідчують Абду-ль-азіз та Айше, Абду-ль-азіз має виплатити 56 курушів, що засвідчують Тавваб (у перекладі - «Цеглярник») Алі, командир бьолюка (роти), та Саїль Челебі, «Матемка» має виплатити 52

куруши, що засвідчують згаданий Алі паша та пан Саїль [2, знімки 73-74]. Отже, як бачимо, всі імена, які фігурують у цій справі – ісламські. Єдине виключення - «Матемка». Закінчення цього імені або прізвиська очевидно слов'янське, подібне до відомих у дефтерах «Васька» та «Івашка» [8]. Виникає питання також про ім'я «Махус» спадкодавця. Жодних аналогій, зокрема ісламських, цьому імені немає, закінчення «-ус» можливо латинське або грецьке. Друге ім'я – «Челебі» - це не власне ім'я, а титул поважності, подібне до українського «пан», вказує на шанованість особи [3], прикладом носія такого титулу є всім відомий турецький мандрівник Евлія Челебі. Отже, не виключено, що Махус Челебі - то був якийсь український «Міхась», тобто Михайло. Серед майна Махуса бачимо 15 саханів (мідних тарілок з кришками [4, с. 42]), кофейну тарілку та великий кофейний глечик – як і у господарстві газія Монли, тюфяк з жовтої кутні ціною у 24 сіми, міндер (подушка) з аладжи ціною у 20 сімів. Наявність великої кількості саханів дозволяє зробити припущення, що Махус був ремісником, який виробляв ці вироби, навряд чи така кількість саханів була потрібна для одного господарства, а у всіх інших вивчених господарствах кількість предметів одного типу не перевищувала кількох одиниць, але далеко не п'ятнадцять. Як відомо, у Золотій Орді більшість ремісників були полоненими русичами [9, с. 78], очевидно у Кримському ханстві, прямому спадкоємцеві Золотої Орди, ця традиція продовжилася.

У результаті проведених досліджень формулюються наступні висновки.

Українські невольники працювали як у скотарських господарствах татар, так і у землеробських, також у господарствах військових, були і українці-ремісники, які отримали волю, а діти їх прийняли іслам.

Завдяки новим перекладам «Кадіаскерських дефтерів» стало зрозуміло, що рільне землеробство з'явилося у Кримському ханстві раніше, ніж вважала наука минулого: найдавніше свідчення про рілля відносилось до 1681 р. Нині перекладені свідчення про рілля від 1608 р. та від 1610 р., а в описі майна від 1674 р. крім рілля у господарстві є рало, худоба для обробітку рілля та українські козаки-оброблювачі, тобто все, що потрібно для ведення рільного землеробства.

На основі останніх джерел можна додати, що розповсюдження рільного землеробства у Кримському ханстві відбувалося при активній участі українських невольників.

У скотарських господарствах українські невольники працювали не тільки з добре відомою їм худобою, а й навіть з таким екзотичним для України та дуже дорогим у ті часи видом скота як верблюди.

Господарство Ток Мухаммада відносилось до заможних скотарських господарств, господарство синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе відносилось до бідних рільно-землеробських господарств, господарство газія (ветерана) Монли також було заможним.

У господарствах Эль-Хаджа Ток Мухаммада та Махуса Челебі з Руського кварталу були предмети розкоші – турецькі текстильні вироби (шовково-бавовняні), що свідчить про торговельні зв'язки між Кримом та Туреччиною (текстильні райони знаходилися у близькому Південному Причорномор'ї). Але найдорожчий текстильний виріб – атласний кафтан, очевидно також турецького походження, – був у господарстві кримського газія Монли.

Оскільки у господарстві Ток Мухаммада були вівці та верблюди – тварини, які найкраще себе почувають у степах, а кіз не було – козам найкраще у горах, - можна зробити висновок, що дане господарство знаходилося у степовій місцевості – на північ від Бахчисарая починаються степи.

«Кадіаскерські дефтери» представляють Руський квартал Бахчисарая. Раніше про існування цієї частини міста у жодних джерелах не згадувалося. У пам'ятці представлений опис майна Махуса Челебі з Руського кварталу Бахчисарая. У ньому фігурують тільки мусульманські особи за виключенням, хіба що, якогось «Матемки», імені зі слов'янським закінченням. До імені власника господарства з цього кварталу – Махуса ніяких аналогій, зокрема ісламських не знайдено: цю людину не можна ідентифікувати як мусульманина, інших таких імен теж не відомо, можна лише припустити, що він був якийсь український «Міхась», тобто Михайло, адже проживав у Руському кварталі. Але його син Саліх - вже мусульманин, бо дане ім'я – ісламське.

Оскільки у господарстві Махуса Челебі було багато однотипних предметів – саханів – можна припустити, що він був ремісником, який ці мідні вироби виготовляв: практика захоплення у полон ремісників-русичів була розповсюджена серед татар з часів Золотої Орди.

Сподіваємося, що при подальшому вивченні джерела ми визнаємо значно більше про Руський квартал Бахчисарая.

Список джерел та літератури

1. Абибуллаева, Э. Э. (2015). Махалле – территориальная единица средневекового Бахчисарая по материалам Кадиаскерских тетрадей. *Золотоордынское обозрение*. 2015. №2, С. 163-186.
2. Ас-сукук аш-шар'ийят ва-с-сиджилят аль-мар'ийят [Къырым ханлыгынынь къадыаскер дефтерлери]. Тарихлери: Иджрий эсапнен 1017-1168 с. Милядий эсапнен 1608, июнь – 1755 майыс. 20 джылт. 1084-1086 (февраль 1674 - май 1675).
3. Бартольд В. В. Челеби. *Сочинения*. Москва: «Наука», 1968. Т. V, С. 611-614.
4. Биарсланов Мурат бей. Выписки из кадиаскерского сакка (книги) 1017-1022 гг. Хиджры (1608/9-1631 гг.). *Крымские татары* : Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. / авт.-сост. М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. Симферополь, 2005. С. 41-51.
5. Дашкевич Я. Р. Ясир з України (XV – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема. *Український археологічний щорічник*. 1993. Вип. II, С. 40-47.
6. Домбровский Ф. М. О разведении верблюдов в Крыму. *Крымские татары* : Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. / авт.-сост. М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. Симферополь, 2005. С. 171.
7. Лашков, Ф. Ф. Исторический очерк татарского землевладения. *Известия Таврической Учёной Архивной Комиссии*. 1894. №21, С. 59-89. Его же. Исторический очерк татарского землевладения (Продолжение). *Известия Таврической Учёной Архивной Комиссии*. 1896. №24, С. 35-71.
8. Рустемов, О. Д. Кадиаскерские книги Крымского ханства: исследования тексты и переводы. Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2017. 280 с.
9. Сафаргалиев М. Г. Распад Золотой Орды. Саранск: Мордовский государственный университет, 1960. 279 с.
10. Секеринский, С. А., Секеринский, Д. С. Аграрный строй крымских татар в XVI-XVIII вв. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, 1991. Вып. II, 140-149.
11. Сергійчук, В. І. Український Крим. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. 304 с.
12. Тимченко, В. М. Південноукраїнські землі у торговельних зв'язках Російської імперії та Османської держави (1774-1853 рр.). Київ: Видавець Олег Філюк, 2016. 272 с.

13. Тимченко, В. М. Українські невільники у господарствах Бахчисарая за матеріалами «Кадіаскерських дефтерів» (лютий – 6 квітня 1674 року від Р. Х.). The XXII International Science Conference «*Interaction of society and science: prospects and problems*», April 20 – 23, 2021. London, England, 2021. P. 142-148.
14. Трепавлов, В. В. История Ногайской Орды. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2002. 752 с.
15. Erdem, S. Atlas. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul, 1991. C. 4, S. 80-81.
16. Królikowska-Jedlińska, N. Social status, Living Conditions, and Religiosity of Slaves from the Lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Crimean Khanate in the 17th Century. *Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam*, 2017. S. 269-296.
17. Şahin, F. 67 A 90 11 Numaralı Kırım Kadı Siciline Göre Kırım’da Kölelik. *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi // International Journal of Historical Researches*, 2019. №4 (2), S. 665-675.